

Προλογικό σημείωμα

ΤΑ ΚΡΙΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ είναι πολυάριθμα και ποικίλα. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1940, μάλιστα, η σχετική βιβλιογραφία έχει πιο έντονο διεθνή χαρακτήρα σε σχέση με κάθε άλλον Έλληνα συγγραφέα, με μόνη εξαίρεση τον Καβάφη. Σε μια «εισαγωγή», όπως είναι ο ανά χείρας τόμος, δεν ήταν δυνατόν να προσφερθεί στον αναγνώστη κάτι περισσότερο από ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα των κριτικών απόψεων που διατυπώθηκαν κατά το διάστημα ενός και πλέον αιώνα από τη δημοσίευση του πρώτου βιβλίου του Καζαντζάκη στην Αθήνα το 1906.

Προσπάθησα, ωστόσο, να παρουσιάσω το ευρύτερο δυνατό φάσμα θεωρητικών, αισθητικών, ιδεολογικών και θρησκευτικών απόψεων. Λόγω της τεράστιας απήχησης του έργου του Καζαντζάκη εκτός Ελλάδος, θεώρησα απαραίτητο να συμπεριλάβω όχι μόνο κριτικά κείμενα που γράφτηκαν στα ελληνικά ή και από Έλληνες κριτικούς, αλλά και κείμενα που κυκλοφόρησαν στις μείζονες γλώσσες της Δύσης. Αν τα αγγλικά κείμενα είναι, πράγματι, περισσότερα από τα άλλα, αυτό οφείλεται απλώς στο γεγονός ότι η κριτική αντιμετώπιση του καζαντζακικού έργου στη γλώσσα αυτή υπήρξε, ποσοτικά και ποιοτικά, ιδιαίτερα εντυπωσιακή. Γι' αυτό και αξίζει να γνωρίσει το ελληνικό αναγνωστικό κοινό κάποια αντιπροσωπευτικά δείγματα της συγκεκριμένης παραγωγής. Η διαπίστωση αυτή, βέβαια, δεν πρέπει να θεωρηθεί σε βάρος όσων έχουν γραφτεί σε άλλες γλώσσες· πιθανόν να υπάρχουν εξίσου σημαντικές μελέτες και σε γλώσσες στις οποίες δεν έχω πρόσβαση και, ως εκ τούτου, μου είναι αδύνατον να τις αξιολογήσω.

Από άποψη χρονολογική, επίσης, προσπάθησα να συμπεριλάβω κείμενα που καλύπτουν σχεδόν έναν αιώνα. Όπως είναι φυσικό, η μερίδα του λέοντος αφορά τα μυθιστορήματα της ωριμότητας του Καζαντζάκη,

τα οποία θεωρούνται σήμερα και τα πιο σημαντικά έργα του. Αλλά ακόμα και όσοι ενδιαφέρονται μόνο για τα μυθιστορήματα, είναι σημαντικό να μπορούν να τα εντάξουν σε ένα πλαίσιο, αντιλαμβανόμενοι ότι ο Καζαντζάκης έγραψε πολλά πριν από τον Ζορμπά, τα περισσότερα από τα οποία, καλώς ή κακώς, στις μέρες μας δεν τα διαβάζει κανένας, έξω από το χώρο του πανεπιστημίου.

Το υλικό διατάσσεται μάλλον θεματικά παρά χρονολογικά. Η «φάση της προετοιμασίας» δεν προσδιορίζεται τόσο από χρονολογίες όσο από την ίδια τη φύση των υπό συζήτηση έργων, τα οποία, με τη μία ή την άλλη έννοια, μπορούν να θεωρηθούν ως «προκαταρκτικά» των έργων της ωριμότητας· η δε ωριμότητα αρχίζει πιο νωρίς στο θέατρο και στην ποίηση (δεκαετία του 1920) απ' ό,τι στο μυθιστόρημα (δεκαετία του 1940). Ακολουθεί μια ενότητα με θέμα τον Καζαντζάκη ποιητή· ουσιαστικά πρόκειται για διαφορετικές προσεγγίσεις στο μνημειώδες ποιητικό έργο του, την *Οδύσσεια*. Αντίθετα, η επόμενη ενότητα, αφιερωμένη στα θεατρικά, δεν μπορεί να αποτυπώσει πλήρως το εύρος της δραματουργίας του, αλλά ελπίζω ότι οι αναγνώστες θα τη βρουν αντιπροσωπευτική. Από τα άλλα λογοτεχνικά είδη με τα οποία ασχολήθηκε ο Καζαντζάκης, έδωσα περισσότερη σημασία στα ταξιδιωτικά, πρώτα για την εγγενή αξία τους –δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι εκείνη την εποχή η ταξιδιωτική λογοτεχνία δεν ήταν αναπτυγμένη στην Ελλάδα–, αλλά και επειδή έχουν προκαλέσει ενδιαφέρουσες προσεγγίσεις εκ μέρους των κριτικών.

Άλλες πλευρές του έργου του παραλείπονται. Για παράδειγμα, η γλώσσα του Καζαντζάκη είναι ένα θέμα για το οποίο υπάρχουν πολλές αναφορές και σχόλια όχι μόνο από ειδικούς, αλλά και από απλούς αναγνώστες· ωστόσο οι σχετικές μελέτες είναι, μάλλον, τεχνικού περιεχομένου και, συνήθως, έχουν τη μορφή μακρών καταλόγων που δεν διαβάζονται άνετα. Κάτι ανάλογο θα μπορούσε να λεχθεί για την κριτική αποτίμηση του μεταφραστικού και του επιστολογραφικού έργου του Καζαντζάκη, τα οποία δεν θίγονται καθόλου εδώ. Επίσης, η φύση και η ποιότητα των πολλών ξένων μεταφράσεων του έργου του είναι ένα ζήτημα που μόνο τώρα αρχίζει να απασχολεί σοβαρά τους ειδικούς· και θα χρειαστεί αρκετός χρόνος για να προσδιοριστεί επακριβώς το πότε έγινε η κάθε μετάφραση και από ποια γλώσσα, και ακόμα περισσότερος για να καταρτιστεί μια έγκυρη βιβλιογραφία όλων των μεταφράσεων που υπάρχουν.

Αυτά, αλλά και πολλά άλλα ενδιαφέροντα ζητήματα, παραχώρησαν τη θέση τους σε μια μεγάλη ενότητα, που αφιερώνεται στα μυθιστορή-

ματα της ωριμότητας του συγγραφέα. Οι δύο τελευταίες ενότητες αντανακλούν σημαντικές εξελίξεις στο χώρο των καζαντζακικών μελετών που επισημάνθηκαν σχετικά πρόσφατα. Το θέμα της έκτης ενότητας (Βιογράφος και [αυτο]βιογραφούμενος) άξιζε την εκτενή αυτή παρουσίαση, γιατί έχει καταστεί το επίκεντρο αρκετών νέων και πρωτότυπων προσεγγίσεων που έχουν γίνει μέσα στο ελληνικό πανεπιστήμιο. Στην τελευταία ενότητα, συγκέντρωσα μελέτες που γράφτηκαν από προοπτική είτε ιδεολογική είτε θεωρητική. Στους τομείς αυτούς επίσης σημειώνονται σημαντικοί νεωτερισμοί, οι οποίοι προέρχονται τούτη τη φορά από το χώρο της θεολογίας, και ιδιαίτερα της Αμερικής. Η καινούργια αυτή προσέγγιση φαίνεται ότι δεν έχει ακόμη διαδοθεί στην Ελλάδα και, σύμφωνα με τον Πήτερ Μπην, το κείμενο του οποίου κλείνει τον τόμο, η νέα θεολογική αυτή ανάγνωση μπορεί να αποδειχτεί η πιο σημαντική βάση για τη συνέχιση της απήχησης του καζαντζακικού έργου στον αγγλοσαξονικό, τουλάχιστον, κόσμο στον 21ο αιώνα.

Πάντως, θεώρησα σωστό να δοθεί η τελευταία λέξη του τόμου στον Αμερικανό καθηγητή της Αγγλικής και της Συγκριτικής Λογοτεχνίας, ο οποίος αφιέρωσε μεγάλο μέρος της ζωής του στη μελέτη του Καζαντζάκη, τον Πήτερ Μπην. Ο δεύτερος, μάλιστα, τόμος της εξαιρετικής μελέτης του με τίτλο *Καζαντζάκης: η πολιτική του πνεύματος* κυκλοφόρησε στα αγγλικά κατά το επετειακό έτος 2007 και, σε ελληνική απόδοση, από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης την ίδια χρονιά. Ο μόνος μελετητής, το έργο του οποίου δεν προσφερόταν για ανθολόγηση στον παρόντα τόμο, είναι ο Πήτερ Μπην, μια και είναι ο μόνος που έχει γράψει για όλα τα σημαντικά έργα του Καζαντζάκη· οποιαδήποτε επιλογή θα αδικούσε εξ ορισμού τη συμβολή του. Έτσι, έκρινα πιο σωστό ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης να έχει στη διάθεσή του και τη δίτομη εμβριθή μελέτη του Μπην, και σαν παράλληλη ανάγνωση τον παρόντα τόμο, όπου μπορεί αντίθετα να διαβάσει τις ποικίλες απόψεις άλλων που έχουν καταπιαστεί με το θέμα από διαφορετικές, ως επί το πλείστον, προοπτικές. Έτσι πιστεύω ότι το ένα βιβλίο συμπληρώνει με επιτυχία το άλλο.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή Νάσο Βαγενά, υπεύθυνο της σειράς αυτής, γιατί μου εμπιστεύτηκε την επιμέλεια του ανά χειράς βιβλίου· τον διευθυντή των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης Στέφανο Τραχανά και την Ειρήνη Λυδάκη, που ανέλαβαν την έκδοση· τον Δημήτρη Κόκορη, ο οποίος έκανε εξαιρετική έρευνα σε διάφορες ελληνικές βιβλιοθήκες και ανέσυρε πολύτιμα στοιχεία, στα οποία δύσκολα θα μπο-

ρούσα να έχω πρόσβαση και τον Θανάση Κατσικερό, που ανέλαβε τη μετάφραση των ξενόγλωσσων κειμένων. Οφείλω πολλά και σε συναδέλφους μου σε άλλες χώρες, όπως οι Peter Bien, Ben Petre, Frank Bretschneider, Cristiano Luciani, Henri Tonnet, Edit Vengrinyák και Ευαγγελία Κοκκινίδη, οι οποίοι με βοήθησαν στη συγκρότηση του υλικού, ιδιαίτερα της «Επιλογής βιβλιογραφίας». Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω το Πανεπιστήμιο Κρήτης, το οποίο, χάρη σε δωρεά του Γ. Σιγανού, με προσκάλεσε στο Ρέθυμνο τον Απρίλιο και τον Μάιο του 2007, δίνοντάς μου την ευκαιρία να ολοκληρώσω το έργο σε ένα εξαιρετικά ευχάριστο και ταιριαστό με το αντικείμενο της μελέτης μου περιβάλλον.

King's College London

Roderick Beaton

Μετάφραση: Θανάσης Κατσικερός